

УДК 355.318:355.433.4:316.776.23

І. І. Ліпатов

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ

Визначено дві групи проблемних питань забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особового складу Національної гвардії України, вирішення яких дозволить підвищити ефективність його дій під час проведення спеціальних операцій.

Ключові слова: інформаційно-психологічна безпека, проблемні питання інформаційно-психологічної безпеки, спеціальна операція, психогенні фактори, деструктивний інформаційно-психологічний вплив.

Постановка проблеми. Під час виконання службово-бойових завдань у ході проведення спеціальних операцій на свідомість і підсвідомість військовослужбовців Національної гвардії України вчиняється деструктивний інформаційно-психологічний вплив з боку противника. Цей вплив призводить до неадекватного сприйняття ними дійсності і відповідно неадекватних дій, що ускладнює професійну діяльність особового складу. Аналіз наукових досліджень, досвід дій формувань Національної гвардії України й опитування заступників командирів з'єднань і військових частин по роботі з особовим складом свідчать про необхідність забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців під час проведення спеціальних операцій з метою підвищення ефективності їх професійної діяльності.

Розуміння інформаційно-психологічної безпеки як стану захищеності особистості, різноманітних соціальних груп і об'єднань людей від впливів, здатних проти їхньої волі і бажання змінювати психічні стани та психологічні характеристики людини, модифікувати її поведінку і обмежувати свободу вибору, зумовило необхідність переосмислення підходів до спілкування, комунікації, інформаційної взаємодії, а також деяких інших соціально-психологічних процесів і явищ у сучасному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти здійснення інформаційно-психологічного впливу на людей з метою зміни їх поведінки та світогляду, їх інформаційної, психологічної й інформаційно-психологічної безпеки, протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад під

час виконання службово-бойових завдань військовослужбовцями силових структур розглядалися у наукових дослідженнях В. М. Богуша, Г. В. Грачова, І. В. Замаруєвої, О. Г. Караяні, В. Г. Криська, О. В. Литвиненка, А. Г. Лук'янца, О. А. Матеюка, І. К. Мельника, М. О. Попова, Г. Г. Почепцова, С. П. Расторгуєва, А. О. Рось, В. Б. Толубка, В. О. Фоміна, А. І. Черняка, В. П. Шейнова, О. К. Юдіна та інших учених. Аналіз цих та інших праць свідчить про те, що у дослідженнях недостатньо уваги приділялося питанню інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців, військових колективів від зовнішнього і внутрішнього деструктивного інформаційно-психологічного впливу.

У наукових дослідженнях надано різні аспекти інформаційно-психологічної безпеки, але наукового обґрунтування забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців, військових колективів від зовнішнього і внутрішнього деструктивного інформаційно-психологічного впливу під час виконання службово-бойових завдань не визначено. Окремі теоретичні розробки щодо забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особового складу під час виконання службово-бойових завдань поки ще не доведені до рівня практичних рекомендацій та застосування у практиці Національної гвардії України. Також до цього часу забезпечення інформаційно-психологічної безпеки не було предметом спеціального наукового дослідження, хоча необхідність цього обумовлюється практичними запитами та потребами Національної гвардії України. Це зумовило суперечність між потребою забезпечення інформаційно-психологічної безпеки під час виконання службово-бойових

завдань і недостатністю її наукового обґрунтування.

Актуальність необхідності забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців, недостатні його теоретичне обґрунтування та практичне розроблення саме й обумовили потребу визначення проблемних питань у цій сфері.

Метою статті є визначення проблемних питань забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців Національної гвардії України під час проведення спеціальних операцій.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з призначення та завдань діяльність військовослужбовців Національної гвардії України здійснюється в екстремальних умовах, особливо у ході проведення спеціальних операцій із знешкодження озброєних злочинців, припинення діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності [6].

Підвищений екстремальний характер умов, у яких здійснюється діяльність військовослужбовців і військових колективів формувань Національної гвардії України під час проведення спеціальних операцій, визначається психогенними факторами, які призводять до порушення їх психічних функцій і розладу психіки. До них можливо віднести такі.

1. Реальна загроза життю, яка виходить:

– від озброєних злочинців і незаконних збройних формувань, що мають чітку структуру та організацію, спроможні вести бойові дії з використанням усіх засобів ураження;

– від місцевого населення, яке негативно настроєне до діяльності військовослужбовців Національної гвардії України;

– від осмислення необхідності ризикувати своїм життям для спасіння життя військовослужбовців і цивільного населення.

2. Прийняття рішень, що здійснюється у скорочений для аналізу час оперативної обстановки, яка постійно ускладнюється і змінюється: з одного боку, службово-бойова діяльність військовослужбовців Національної гвардії України строго регламентована законами та іншими правовими актами, які пов'язані із правами та обов'язками

військовослужбовців, а з другого боку, – умови виконання службово-бойових завдань перебувають поза правовим полем.

3. Використання різнорідних підрозділів, які не підпорядковані один одному, з різних силових структур і відомств, що ускладнює організацію взаємодії під час проведення спеціальних операцій.

4. Неадекватна настроєність місцевого населення, коли населення регіону (району), у якому проводиться спеціальна операція, не тільки відкрито співчуває злочинцям і незаконним збройним формуванням, але й допомагає їм, що потребує від особового складу діяти не лише як військовослужбовцям, але і як дипломатам.

5. Паузи під час проведення спеціальних операцій за різних обставин: від суто військових до політичних.

6. Присутність засобів масової інформації, політиків, очевидців, які намагаються впливати на прийняття рішень і хід спеціальних операцій, неадекватно, а інколи й вороже висвітлюючи події, які відбуваються, або втручаючись у службово-бойову діяльність.

Таким чином, вплив усього комплексу психогенних факторів призводить до того, що у значної кількості військовослужбовців, особливо на початковому етапі проведення спеціальної операції, розвивається недостатньо адекватне відображення дійсності. Характерними проявами цього є: втрата здатності орієнтуватися в обстановці; неусвідомлені, неупорядковані дії; втрата навичок використання зброї; втрата професійних якостей; негативні особистісні хвилювання. Можливі прояви морально-правової нестійкості, які спричиняють прояви асоціальних, а іноді кримінальних дій.

Цьому також повною мірою сприяє деструктивний інформаційно-психологічний вплив, який вчиняється шляхом упровадження деструктивної інформації у свідомість і підсвідомість військовослужбовця, що викликає неадекватне сприйняття ним дійсності і відповідно неадекватні дії, а також у групову свідомість і підсвідомість, що зумовлює можливість істотно змінювати групову свідомість і поведження колективу, що призводить до зниження ефективності його дій під час спеціальних операцій [2, 10].

За цих умов у військовослужбовців виникає напруженість, а у військових колективах з'являються соціальна напруженість і потреба у

конструктивній інформації, яка б дозволила знайти свідомий вихід із ситуації, у якій вони опинилися.

Тому виникає потреба не тільки в забезпеченні психіки військовослужбовців від екстремальних умов СБД, але й у забезпеченні інформаційно-психологічної безпеки особистості військовослужбовця та колективів військових формувань Національної гвардії України від впливу, який має деструктивний характер.

Забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців полягає в організації та здійсненні груп захисних заходів, які характеризуються організаційною самостійністю і заходами, що використовуються для: регулювання, зокрема, обмеження інформаційних потоків; організації інформаційних потоків (у тому числі ініціювання поширення певної інформації); розповсюдження методів та засобів оброблення інформації та її оцінювання; формування колективного або групового соціально-психологічного захисту; формування індивідуального психологічного захисту або психологічного самозахисту особистості [2, 3, 7, 8].

Перші дві із наведених вище груп пов'язані зі змінами “зовнішнього” для особистості інформаційного середовища. Наступні три визначаються змінами заходів і способів взаємодії людини із “зовнішнім” інформаційним середовищем.

Перша група захисних заходів зазвичай використовується за обмежений час, у специфічних умовах або у відношенні до конкретних джерел та інформаційних каналів. Зокрема, можливе застосування таких заходів, як: введення певних процедур перевірки достовірності інформації; обмеження поширення певної інформації (наприклад тієї, що сприяє виникненню агресивних слухів, паніки тощо) за надзвичайних ситуацій; упровадження військової цензури в умовах бойових дій та ін.

Друга група пов'язана з організацією інформаційних потоків, спрямованих на попередження і нейтралізацію впливу певних інформаційних факторів, які можуть психологічно негативно вплинути на військовослужбовців. На особистісному рівні це проявляється в ініціативному пошуку додаткової інформації за окремими темами з різних джерел та організації її надходження по інших каналах.

Третя група – це різні форми поширення інформації про методи та засоби оброблення й оцінювання інформаційно-психологічних впливів (через систему освіти, підготовки та перепідготовки кадрів, розповсюдження соціально-культурних цінностей, традицій, соціальних норм тощо).

Четверта група пов'язана з формуванням колективного психологічного захисту, який базується на заходах ідентифікації людини з певними соціальними спільнотами та об'єднаннями людей і залученні її до реальної соціальної групи. Це визначає використання особою у процесі аналізу та вибору інформації певних групових оцінок, правил, думок, а також її орієнтацію на внутрішньогрупові інформаційні потоки та джерела.

П'ята група пов'язана з формуванням у військовослужбовця у процесі набуття досвіду інформаційно-комунікаційної взаємодії особистісних утворень, алгоритмів психічної діяльності та захисної поведінки, які у сукупності створюють індивідуальну систему його психологічного захисту або психологічного самозахисту особистості.

Із розглянутих вище груп забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особистості перші чотири залежать від зовнішніх для людини умов, діяльності інших соціальних об'єктів, функціонування різних соціальних інститутів, інших людей. П'ята група у першу чергу залежить від особистості: чи докладе військовослужбовець зусиль, щоб забезпечити власну інформаційно-психологічну безпеку для формування ефективної системи психологічного самозахисту, чи він залишиться слухняною маріонеткою в руках маніпуляторів і рабом інформаційних пасток сучасного суспільства.

Результати аналізу наукової літератури [1, 2, 4, 5, 8, 9, 11], досвіду дій формувань Національної гвардії України дозволяють визначити дві групи проблем, які виникають у процесі забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців, військових колективів під час проведення спеціальних операцій.

До першої групи належать проблеми забезпечення інформаційно-психологічної безпеки, що стосуються всього суспільства.

Основною проблемою вважається недосконалість державної політики у сфері інформаційно-психологічної безпеки. Причини цього полягають у загальних уявленнях, які трактують процес забезпечення інформаційно-

психологічної безпеки через укладені у суспільстві умови формування і розвитку духовної сфери людини та суспільства, через встановлені критерії моральності, суспільно припустимі стереотипи поведінки людей та механізми суспільного впливу на порушників установлених правил. Однак саме держава повинна бути залучена до цього процесу через встановлення основ публічного права, які б змогли попередити найбільш суспільно небезпечні дії у цій сфері.

Така розмитість меж регулювання зумовлює недостатню ефективність правового захисту особи, суспільства і держави, дискредитацію влади та недостатність уваги до створення необхідних для вирішення цих проблем громадських інститутів.

Другою проблемою є недосконалість системи масової інформації, через яку здійснюється найбільший вплив на індивідуальну, групову та масову свідомість. У цій сфері немає чітко розроблених механізмів впливу суспільства на ЗМІ з метою захисту громадської моральності, психічного здоров'я громадян, громадського спокою. Відсутність таких механізмів не дозволяє сформувати відкриті інформаційні ресурси, які б забезпечили людині вільний доступ до достовірної та повної інформації про події громадського життя, діяльність органів державної влади тощо.

Третю проблему складають труднощі, які виникають під час оцінювання шкоди, завданої психологічному здоров'ю людини через відсутність належного інструментарію визначення характеристик психіки людини, динаміки її змін, виявлення причин негативних тенденцій, що є важливим у процесі судового слідства за фактами неправомірних впливів на психічну сферу людини.

Нині особливою гостротою набуває проблема нормативно-правового забезпечення інформаційно-психологічної безпеки. Перш за все бракує законів про інформаційно-психологічний захист індивідуальної, групової та масової свідомості людини, групи людей і населення держави, використання яких дозволило б усунути або нейтралізувати загрози інформаційно-психологічній безпеці, здійснювати регулювання негативного впливу на психологічне здоров'я людини. По-друге, – відсутні служба або відомство інформаційно-психологічної безпеки, що могли б контролювати якість інформаційно-

психологічного впливу на свідомість людини, групи людей та населення держави.

Зокрема, серед визначених вище проблем забезпечення інформаційно-психологічної безпеки, що стосуються всього суспільства, доцільно визначити другу групу проблем забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців та колективів військових формувань Національної гвардії України від деструктивного впливу під час проведення спеціальних операцій. Розглянемо ці проблеми.

Перша проблема стосується нормативно-правового забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особового складу військових формувань під час підготовки і проведення спеціальних операцій, яка пов'язана зі змінами “зовнішнього” для особистості інформаційного середовища: регулювання, обмеження інформаційних потоків з деструктивною інформацією на військовослужбовців і населення; організації інформаційних потоків, спрямованих на попередження і нейтралізацію впливу певних інформаційних факторів, які можуть психологічно негативно вплинути на військовослужбовців.

Друга проблема пов'язана зі створенням системи забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців та військових колективів формувань Національної гвардії під час виконання службово-бойових завдань.

Висновки

Таким чином, визначення проблемних питань забезпечення інформаційно-психологічної безпеки формувань Національної гвардії України під час проведення спеціальних операцій дозволяє зробити такі висновки.

1. Підвищений екстремальний характер умов діяльності військовослужбовців Національної гвардії України під час проведення спеціальних операцій визначається психогенними факторами, які призводять до порушення їх психічних функцій і розладу психіки. Цьому повною мірою сприяє деструктивний інформаційно-психологічний вплив на свідомість і підсвідомість військовослужбовця, а також на групову свідомість, що призводить до неадекватного сприйняття дійсності і відповідно неадекватних дій.

2. Виникає потреба не тільки в убезпеченні психіки військовослужбовців від екстремальних умов службово-бойової діяльності, але й у забезпеченні інформаційно-психологічної безпеки особистості військовослужбовців Національної гвардії України від впливу, який має деструктивний характер.

3. Забезпечення інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців полягає у вирішенні двох груп проблем, які виникають у процесі забезпечення інформаційно-психологічної безпеки всього суспільства та військовослужбовців, військових колективів під час проведення спеціальних операцій.

Список використаних джерел

1. Горбулін, В. П. Актуальні проблеми системного забезпечення інформаційної безпеки України [Текст] / В. П. Горбулін, М. М. Биченок, П. М. Копка // *Форми та методи забезпечення інформаційної безпеки держави* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 трав. 2008 р. – К. : Національна акад. СБУ, 2008. – С. 79–85.
2. Грачев, Г. В. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты [Текст] / Г. В. Грачев. – М. : РАГС, 1998. – 125 с.
3. Гринько, К. Інформаційно-психологічна агресія як різновид інформаційно-психологічного впливу. Аналіз форм і засобів здійснення у інфопросторі України та стратегії протидії [Електронний ресурс] / К. Гринько // *Циркуляр Фонду В. Пінчука*. – 2008. – Режим доступу : <http://ua.textreferat.com/referat-11395-1.html>. – Назва з екрана.
4. Даніч, І. М. Щодо розробки законодавчої бази забезпечення інформаційної безпеки України [Текст] / І. М. Даніч // *Шляхи і механізми забезпечення інформаційно-психологічної безпеки держави і суспільства* : тези доп. II міжвід. наук.-практ. семінару, м. Київ, 14 лют. 2008 р. – К., 2008. – С. 14.
5. Жарков, Я. Інформаційно-психологічне протиборство в сучасному світі: проблемно-історичний аналіз [Текст] / Я. Жарков, М. Онишук // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. – 2007. – № 16-17. – С. 101–104.
6. Про Національну гвардію України [Текст] : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII // *Відомості Верховної Ради України*. – 2014. – № 17. – Ст. 594.
7. Информационная и психологическая безопасность в СМИ [Текст] : в 2 т. : кол. моногр. / Т. Я. Анисеева, Е. Л. Варганова, О. М. Грызунов и др. ; под ред. А. И. Донцова. – Т. 1: Телевизионные и рекламные коммуникации. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 335 с.
8. Коваль, З. В. Проблематика управління інформаційно-психологічною безпекою України: державний та регіональний виміри [Текст] / З. В. Коваль // *Стратегія регіонального розвитку, формування та механізми реалізації* : у 2 т. : тези доп. підсумкової наук.-практ. конф. за міжнародною участю, м. Одеса, 30 жовт. 2009 р. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. – Т. 1. – С. 322–324.
9. Коваль, З. В. Управління країною та управління державою: безпековий інформаційно-психологічний аспект [Електронний ресурс] / З. В. Коваль // *Теоретичні та прикладні питання державотворенні* : електронне наукове фахове видання ОРІДУ НАДУ. – Вип. 7. – 2010. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/index.html>. – Назва з екрана.
10. Клименко, В. Морально-психологічні аспекти інформаційних війн сучасності [Текст] / В. Клименко // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. – 2007. – № 14-15. – 2007. – С. 104–106.
11. Проблемы информационно-психологической безопасности [Текст] / под ред. А. В. Брушлинского, В. Е. Лепского. – М. : Ин-т психологии РАН, 1996. – 100 с.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2015 р.

Рецензент – доктор військових наук, професор Г. А. Дробаха, Національна академія Національної гвардії України, Харків, Україна